УДК: 334.732.2

КРЕДИТНІ СПІЛКИ В СТРУКТУРІ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

доктор економічних наук, професор, Швець Н. Р., Осадець О. М.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна, Чернівці

В представленій науковій статті авторами обґрунтована важлива роль кредитних спілок в структурі фінансового посередництва. У статті досліджені історичні теорії та наукові погляди на економічні категорії «фінансове посередництво» та «фінансовий посередник». Визначена пріоритетна модель організації фінансових відносин на ринку з погляду вищої ефективності діяльності кредитних спілок. Окреслені особливості організації діяльності кредитних спілок, які мають визначальний характер для визначення їх місця в структурі фінансового посередництва.

Ключові слова: фінансове посередництво, фінансовий посередник, ринок фінансових послуг, кредит, кредитна спілка.

Доктор экономических наук, профессор, Швец Н. Р., Осадец А. Н. Кредитные союзы в структуре финансового посредничества/ Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина, Черновцы

В представленной научной статье авторами обоснована важная роль кредитных союзов в структуре финансового посредничества. В статье исследованы исторические теории и научные взгляды на экономические категории «финансовое посредничество» и «финансовый посредник». Определена приоритетная модель организации финансовых отношений на рынке с точки зрения высокой эффективности деятельности кредитных союзов. Указаны особенности организации деятельности кредитных союзов, которые имеют определяющий характер для определения их места в структуре финансового посредничества.

Ключевые слова: финансовое посредничество, финансовый посредник, рынок финансовых услуг, кредит, кредитный союз.

Doctor of Economics, Professor, Shvets N. R., Osadets O. M. Credit unions in the financial intermediation structure / Chernivtsi University, Ukraine, Chernivtsi

The presented scientific article authors substantiated the important role of credit unions in the structure of financial intermediation. In the article the historical theories and scientific views on the economic category of "financial intermediation" and "financial intermediary". Prioritized model of financial relations in the market in terms of higher efficiency of credit unions. Designated especially the organization of credit unions, which have a decisive character to determine their place in the structure of financial intermediation.

Key words: financial intermediation, financial intermediary, market in financial services, credit, credit union.

Вступ. На сучасному етапі однією з проблем функціонування економіки України є недостатній розвиток фінансової інфраструктури, що обмежує процес трансформації заощаджень та знижує темпи розвитку економічного зростання. Особливої уваги ця проблема привертає в руслі просування вітчизняних стандартів до європейських, саме щодо формування адекватних фінансових потоків, що передбачає також посилення ролі кредитних спілок у їх формуванні. В структурі фінансового посередництва України роль кредитних спілок посилюється достатньо непомітними темпами, що не відповідає світовим та європейським тенденціям. Зрозуміло, що являючись структурною частиною фінансового посередництва, кредитні спілки несуть в собі його ознаки та особливості, тому вивчення історично-теоретичних підвалин сфери фінансового посередництва набуває актуального значення.

Формулювання мети статті та завдань. Можна констатувати наявність вагомого наукового доробку щодо розроблення теорії фінансового посередництва, що засвідчують праці багатьох видатних вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Дж. Герлі, Р. Голдсміт, У. Зілбер, Дж. Кейнс, Д. Ло, Р. Маккінон, Т. Мен, Ф. Мішкін, У. Петті, А. Пігу, А. Сміт, М. Туган-Барановський, У. Фріман, Є. Шоу, Й. Шумпетер тощо. Крім того, окремі аспекти фінансового посередництва розглядаються в наукових працях таких вчених, як І. Алексєєв, О. Бала, С. Герасимова, О. Данілов, М. Дубина, В. Корнєєв, С. Маслова, О. Остафіль, О. Полєтаєв, М. Савлук, В. Унинець-Ходаківська, В.Федосов. Проте, не зважаючи на значну кількість ґрунтовних досліджень, питання визначення особливостей фінансового посередництва як основи функціонування кредитних спілок залишається відкритим, що і є причиною проведення представленого дослідження, спрямованого на виокремлення основних концептуальних підходів до трактування означеної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Участь фінансових посередників дозволяє мінімізувати фінансові ризики за рахунок їх перерозподілу між учасниками процесу інвестування. Оскільки фінансове посередництво є професійною діяльністю, це дозволяє значно знизити витрати на пересування капіталів між учасниками. Впродовж значного періоду провідну роль серед фінансових посередників відігравали банківські установи, хоча глобалізаційні процеси вже переміщують увагу на інших фінансових посередників – небанківські фінансово - кредитні установи (до яких в тому числі належать кредитні спілки).

Для більш точного розуміння сутності фінансового посередництва необхідно дослідити еволюцію поглядів на дане економічне явище, дослідити особливості різних теорій, пов'язаних із трактуванням ролі та функцій фінансових посередників на ринку фінансових послуг та в економіці загалом. Розглянемо основні етапи, основні концепції та історичні періоди розвитку теорії фінансового посередництва.

Відомо, що однією з перших течій економічної теорії, що стосувалася фінансового посередництва, став меркантилізм. Його представники (Т. Мен, Д. Ло, Ж.-Б. Кольбер) наполягали на значущій ролі фінансових посередників, особливо банківських установ, у виробництві, торгівельних операціях, у тому числі і міжнаціональних. Класики, серед яких У. Петті, А. Сміт, також підкреслювали надзвичайну роль саме банків як основних фінансових посередників. Більше того, А. Сміт підкреслював важливість власне депозитних операцій банківських установ як основи для кредитування та джерела фінансових активів банку. На початку XX ст. економісти (А. Маршалл, А. Пігу) продовжили розвивати теорію фінансового посередництва, наголошуючи на тому, що фінансові посередники є одними із рушіїв економічного розвитку, які перетворюють тимчасово вільні грошові ресурси на інвестиції [1, с.279-293].

Серед українських видатних економістів, які досліджували питання ролі та особливостей фінансового посередництва, необхідно відзначити М. І. Туган-Барановського, М. Х. Бунге, М. О. Балудянського та інших [2, с.158-176]. В Україні дослідження фінансових посередників розпочалося у XVIII ст. та були спрямовані на обґрунтування важливості цих фінансово-кредитних установ. Дослідники наголошували на необхідності державного нагляду та регулювання діяльності, в першу чергу, таких фінансових посередників як банки.

Загалом існує велика кількість трактувань категорій «фінансове посередництво» та «фінансові посередники». Існує точка зору, згідно з якою всі фінансові установи, які діють на фінансовому ринку, є фінансовими посередниками. О. Бала пропонує розуміти під поняттям «фінансові посередники» такі «фінансові установи, які здійснюють спеціалізоване та універсальне обслуговування учасників ринку з приводу акумуляції вільних грошових коштів з метою отримання прибутку та задоволення потреб учасників фінансових відносин» [3, с.169].

С. Черкасова дає таке визначення фінансового посередництва - «це діяльність з акумуляції та перерозподілу наявного у суспільстві вільного капіталу та реалізації фінансових операцій, що супроводжують ці процеси» [4, с.12]. Проте автор не визначає, які саме установи надають послуги з фінансового посередництва, а також упускає той факт, що ця діяльність має бути професійною.

Згідно з трактуванням Ф. Мишкіна фінансове посередництво - це «процес непрямого інвестування, за допомогою якого фінансові посередники позичають кошти у заощадників, які, у свою чергу, надають позики іншим» [5, с.11].

Згідно з Господарським кодексом України фінансове посередництво являє собою «діяльність, пов'язану з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством»[6]. Як зазначається у цьому законодавчо-правовому акті фінансовими посередниками в Україні є банки та інші фінансово-кредитні організації.

Досить різнобічним та повним, на нашу думку, є трактування Ю. Гаркуши, який визначає фінансове посередництво як «опосередковану діяльність фінансових інститутів щодо ефективного нагромадження, управління та перерозподілу капіталів шляхом надання фінансових послуг»[7, с.63].

Таким чином, можна стверджувати, що погляди на фінансове посередництво пройшли шлях від трактування даного інституту як механізму переливання капіталів від одних суб'єктів до інших до визначення фінансового посередництва як важливого та впливового фактора ефективної діяльності фінансового ринку.

На наш погляд, фінансове посередництво - це специфічний вид діяльності на грошовому ринку, що полягає в акумуляції його суб'єктами в обмін на свої зобов'язання вільних грошових капіталів і розміщення їх від свого імені у дохідні активи. Внаслідок цієї діяльності:

- на ринку з'являються нові фінансові інструменти і загальний асортимент їх значно розширюється, що посилює стимули для формування вільних грошових капіталів;
- урізноманітнюється трансформація грошового капіталу, що сприяє кращій адаптації його руху до потреб розширеного відтворення;
- скорочуються витрати економічних суб'єктів на забезпечення руху свого грошового капіталу.

Суб'єкти грошового ринку, які займаються фінансовим посередництвом, називаються фінансовими посередниками. Загалом існує велика кількість трактувань категорії «фінансові посередники». Має місце точка зору, згідно з якою всі фінансові установи, які діють на фінансовому ринку, є фінансовими посередниками. Проте ми не згідні з цим твердженням, оскільки воно охоплює занадто широке коло фінансових установ, не всі з яких професійно займаються, власне, фінансовим посередництвом.

Узагальнюючи наукові погляди переконані, що фінансовий посередник – це юридична особа, професійна діяльність якої пов'язана з акумулюванням тимчасово вільних коштів суспільства для задоволення попиту учасників фінансових операцій зазвичай з метою отримання прибутку.

Розкриття сутності фінансового посередництва неможливе без урахування його важливих функцій у економіці. Аналіз наукових джерел засвідчує поділ функцій фінансового посередництва на дві великі групи. До першої з них належать функції, які характеризують роль і значення фінансового посередництва в економіці, а саме:

- трансформація заощаджень у інвестиції;
- формування процесу перерозподілу й мобільності капіталу;
- зниження процентних ставок.

До другої групи належать функції, які характеризують ряд специфічних
завдань фінансового посередництва. Це, зокрема:

- подолання проблеми асиметричної інформації та морального ризику;
- інформаційна функція;
- моніторинг та управління ризиками інвестування;
- економія на масштабних операціях;
- сприяння обміну товарів і послуг [8, с.85].

Фінансових посередників відповідно до обсягу виконуваних ними функцій у цьому випадку можна поділити на дві важливі групи:

- фінансові посередники, які виконують повний спектр функцій, насамперед здійснюють переказ коштів за наказом клієнта;
- фінансові посередники, які виконують лише консультативну та інформаційну функції [9, с.102].

Українське законодавство поділяє фінансових посередників на два типи: банківські установи та небанківські фінансові установи. До банківських установ належать банки, а небанківськими фінансовими установами є: кредитні спілки, ломбарди, довірчі товариства, страхові та фінансові компанії, інститути спільного інвестування, недержавні пенсійні фонди, лізингові та факторингові компанії [10].

В Україні, як і в країнах, де реалізована банківсько-орієнтована модель, банкам належить ключова роль в забезпеченні фінансового посередництва. Однак законодавством передбачається можливість проведення небанківськими фінансовими установами окремих банківських операцій за умови одержання ліцензії Національного банку України.

Як і в більшості країн, що стали на шлях ринкових перетворень, небанківське фінансове посередництво в Україні знаходиться на стадії становлення та початкового розвитку. Фінансове посередництво послідовно розвивається разом із поглибленням розподілу праці у сфері обслуговування потреб економічних контрагентів щодо збереження та примноження первісної вартості фінансових і матеріальних активів, поступово виокремлюючись у самостійний вид економічної діяльності.

Становлення та розвиток фінансового посередництва в Україні відбувається дуже повільно, що пов'язано з такими проблемами:

- недосконале правове поле, в межах якого функціонують ці установи, і відсутність нормативних актів прямого впливу;
- великий рівень недовіри населення до дії багатьох установ цієї системи;
- сфера їх діяльності слабо контролюється державою, що значно підвищує ступінь ризику всіх учасників цього процесу.

У зв'язку з цим між банками і небанківськими кредитно-фінансовими закладами відбувається гостра боротьба за залучення грошових коштів та у сфері кредитних операцій. При цьому конкуренція має нецінновий характер.

Разом з тим посередницька діяльність небанківських фінансово-кредитних установ істотно відрізняється від банківської діяльності, оскільки вона:

- не пов'язана з тими операціями, які визнані як базові банківські;
- не торкається процесу створення депозитів і не впливає на динаміку пропозиції грошей, а отже, немає потреби контролювати їх діяльність так само ретельно, як банківську, насамперед поширюючи на них вимоги обов'язкового резервування.

Оскільки представлене наукове дослідження спрямоване на теоретико-методичні основи функціонування кредитних спілок в структурі фінансового посередництва України, то необхідно визначитися з дефініцією «кредитна спілка».

Згідно з діючим вітчизняним законодавством кредитні спілки - це громадські організації, створені на добровільних засадах з метою фінансового та соціального захисту їх членів шляхом залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування. Вони видають позики під мінімальні відсотки і не мають на меті одержання прибутку, а фінансову діяльність проводять так, щоб залучені кошти не зменшувались і забезпечували покриття витрат на утримання самої спілки [11].

Особливостями організації та діяльності кредитних спілок в Україні є:

- невеликі членські внески;
- короткі терміни оформлення позик;
- обмеження діяльності невеликим колом осіб (членами та пайовиками кредитної спілки);
- непублічність діяльності;
- відносини між спілкою і пайовиками виникають на основі членства і не є клієнтськими відносинами;
- членами кредитних спілок можуть бути тільки фізичні особи;
- взаємна повна відповідальність членів кредитної спілки.

Зазначені нами особливості носять як позитивний, так і негативний характер. Зокрема непублічність діяльності кредитних спілок в Україні, на наш погляд, носить двоякий характер, оскільки зі сторони члена спілки розглядається, зрозуміло, як позитив, однак зі сторони інших учасників фінансового ринку, а особливо регулятора, безперечно являється більше негативною, ніж позитивною, особливістю. Разом з тим, повна взаємна відповідальність членів кредитної спілки розглядається нами у порівнянні з обмеженою відповідальністю, наприклад банківських установ, як безперечна перевага у їх функціонуванні.

Висновки. Узагальнюючи ж все вищевикладене хочемо наголосити на такому. Дослідивши різноманітні історичні теорії та наукові погляди на такі економічні категорії, як «фінансове посередництво» та «фінансовий посередник» визначили, що фінансовий посередник – це юридична особа, професійна діяльність якої пов'язана з акумулюванням тимчасово вільних

коштів суспільства для задоволення попиту учасників фінансових операцій зазвичай з метою отримання прибутку.

Важливе значення для розвитку фінансового посередництва та діяльності фінансових посередників в економіки країни має модель організації фінансових відносин на ринку. За нашими дослідженнями, в Україні функціонує банківсько-орієнтована модель організації фінансового ринку зі значними тенденціями монополії банківських установ. З метою підвищення рівня конкурентності та поліпшення інфраструктури фінансового ринку України нами запропоновано спрямувати модель фінансового посередництва в сторону змішаного типу. Це дозволить поліпшити стартові умови функціонування для небанківських фінансових установ та зменшити рівень монополії банків у вітчизняному фінансовому секторі.

Значення кредитних спілок в структурі фінансового посередництва в Україні значною мірою зумовлюються особливостями їх організації та діяльності. Зазвичай в теорії та практиці такі особливості носять як позитивний, так і негативний характер. Зокрема, непублічність діяльності кредитних спілок в Україні, на нашу думку, носить двоїстий характер, оскільки зі сторони члена спілки розглядається, зрозуміло, як позитив, однак зі сторони інших учасників фінансового ринку, а особливо регулятора, безперечно являється більше негативною, ніж позитивною, особливістю. Разом з тим, повна взаємна відповідальність членів кредитної спілки розглядається нами у порівнянні з обмеженою відповідальністю, наприклад банківських установ, як безперечна перевага у їх функціонуванні.

Література:

1. Історія економічних вчень: Навчальний посібник / В. В. Кириленко, О. М. Стрішенець, М. М. Фаріон та ін.. – Тернопіль: «Економічна думка», 2008. – 525 с.

2. Реверчук С. Історія економічних вчень: Навч. посіб. / С. Реверчук, І. Полулях; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Кафедра банківського і страхового бізнесу, Український Вільний Ун-т. - Л.: Тріада плюс, 2007. - 352 с.

3. Бала О. Фінансове посередництво в Україні: сутність та види / О. Бала, О. Цізда // Науковий вісник НЛТУ України. - 2010. - Вип. 20.6. - С. 169-174.

4. Черкасова С. В. Ринок фінансових послуг: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти / С. В. Черкасова. - Львів: Магнолія 2006, 2007. – 496 с.

5. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків/ Пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Стасишин.- К.: Основи, 1998.- 963с.

6. Господарський кодекс України: [Електронний ресурс].-Гл.35.-Параграф 1. - Стаття 333.- п. 3. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15

7. Гаркуша Ю. Теоретико-методологічний розвиток фінансового посередництва/ Ю. Гаркуша// Управління у сфері фінансів, страхування та кредиту: тези доповіді всеукраїнської науково-практичної конференції, 8-10 листоп. 2007р. - Львів: видавництво Національного університету "Львівська політехніка"2007. - С.63-66.

8. Школьник І. О. Взаємодія інститутів фінансового посередництва з реальним сектором економіки / І. О. Школьник, А. Ю. Семеног // Фінанси України. – №1, 2011. - С. 83-93.

9. Версаль Н. І. Фінансове посередництво в Україні: теоретичні та практичні аспекти // Фінанси України. - 2005. - № 9. - С. 99-108.

10. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2664-14

11. Закон України «Про кредитні спілки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2908-14

References:

1. Istoriia ekonomichnykh vchen: Navchalnyi posibnyk / V. V. Kyrylenko, O. M. Strishenets, M. M. Farion ta in.. – Ternopil: «Ekonomichna dumka», 2008. – 525 s.

2. Reverchuk S. Istoriia ekonomichnykh vchen: Navch. posib. / S. Reverchuk, I. Poluliakh; Lvivskyi natsionalnyi un-t im. Ivana Franka. Kafedra bankivskoho i strakhovoho biznesu, Ukrainskyi Vilnyi Un-t. - L.: Triada plius, 2007. - 352 s.

3. Bala O. Finansove poserednytstvo v Ukraini: sutnist ta vydy / O. Bala, O. Tsizda// Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. - 2010. - Vyp. 20.6. - S. 169-174.

4. Cherkasova S. V. Rynok finansovykh posluh: navch. posibnyk dlia studentiv vyshchykh zakladiv osvity / S. V. Cherkasova. - Lviv: Mahnoliia 2006, 2007. – 496 s.

5. Myshkin Frederik S. Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv/ Per. z anhl. S. Panchyshyn, H. Steblii, A. Stasyshyn.- K.: Osnovy, 1998.- 963s.

6. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: [Elektronnyi resurs].-Hl.Z5.-Parahraf 1. - Stattia 333.- p. 3. - Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15

7. Harkusha Yu. Teoretyko-metodolohichnyi rozvytok finansovoho poserednytstva/Yu.Harkusha// Upravlinnia u sferi finansiv, strakhuvannia ta kredytu: tezy dopovidi vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 8-10 lystop. 2007r. - Lviv: vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika" 2007. - S.63-66.

8. Shkolnyk I. O. Vzaiemodiia instytutiv finansovoho poserednytstva z realnym sektorom ekonomiky / I. O. Shkolnyk, A.Yu. Semenoh // Finansy Ukrainy. – № 1, 2011. - S. 83-93.

9. Versal N. I. Finansove poserednytstvo v Ukraini: teoretychni ta praktychni aspekty // Finansy Ukrainy. - 2005. - № 9. - S. 99-108.

10. Zakon Ukrainy «Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuvannia rynku finansovykh posluh» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2664-14
11. Zakon Ukrainy «Pro kredytni spilky» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2908-14